

аспекты успешности деятельности с позиций гуманистического, психодинамического, управленческого подходов.

Ключевые слова: успешность, самореализация, сублимация, нарциссизм, самооценка, самоэффективность, акмеология, личностная зрелость, профессионализм, компетентность.

Nazar Y. Psychological approaches to the conceptualization of the phenomenon of «professional success»

The article analyzes the conceptual approaches to understanding the success of the individual in the profession in terms of psychology. Theoretical and psychological analysis of scientific knowledge about the nature of human progress is made. In particular, the key aspects of success from the standpoint of humanistic, psychodynamic, managerial approach are highlighted.

Key words: success, self-actualization, sublimation, narcissism, self-esteem, self-efficiency, acmeology, personal maturity, professionalism and competence.

УДК 159.9

М.І. Попова

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ КОГНІТИВНОГО СТИЛЮ ЯК ЧИННИКА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Розроблено модель когнітивного стилю як чинника професійної компетентності різних видів діяльності. Когнітивний стиль як чинник професійної компетентності розглянуто в двох основних площинах: як індивідуально-типологічну властивість і як регулятор діяльності у чотиривимірній системі координат, що відображає тлумачення когнітивного стилю з боку особистісно-центрованого, когнітивно-центрованого, особистісно-когнітивно-центрованого та поведінково-центрованого аспектів.

Ключові слова: когнітивний стиль, властивості темпераменту, інтелектуальні здібності, професійна компетентність.

Постановка проблеми. У період подолання криз важлива професійна компетентність різних видів діяльності, ефективність якої значною мірою досягається завдяки індивідуально-типологічним властивостям, важливу роль з-поміж яких виконують когнітивні стилі. Якщо когнітивні стилі працівника відповідають конкретній діяльності, ефективність праці досягатиметься без особливих зусиль, на відміну від осіб, когнітивні стилі яких невідповідні їй. Відтак у першому випадку отримуємо значно менші затрати на професійне навчання та розвиток, меншу виснаженість працівників, а також, що найбільш важливо, – вищий рівень професійної компетентності. Отже, когнітивно-стильову

організацію можна вважати психологічним аспектом ефективної регуляції та оптимізації різних сфер професійної діяльності, що є важливим моментом для підбору персоналу.

Стан дослідження. Розвиток психології когнітивних стилів представлений в закономірній еволюції від інтелектуальної інтерпретації до особистісної обумовленості та соціальної детермінації. На загал є два погляди на положення когнітивного стилю: 1) індивідуальна позиція описує когнітивний стиль як властивість особистості, яка пов'язана з особливостями пізнавальних процесів і поведінки. Відтак індивідуальність людини визначає її стиль; 2) зовнішня позиція акцентує на особливостях діяльності людини, від яких залежить її стиль. А це означає, що особливості діяльності людини визначають її стиль.

У сучасній психології побутує думка про «зближеність» індивідуальної та зовнішньої концепції когнітивного стилю, внаслідок зміни традиційної парадигми когнітивного стилю як суто процесуальних формально-динамічних особливостей пізнавальних актів, до детальнішого аналізу їх природи та ролі у пізнавальних процесах [4]. Когнітивний стиль є характеристикою не лише процесів когнітивного відображення, а й поведінки та діяльності загалом. Схожої думки дотримується Ю. Черненко, згідно з якою когнітивний стиль, не будучи структурним компонентом особистості, є формою її вияву [15]. Когнітивний стиль можна уявити як площину перетину особистості і діяльності. А це означає, що когнітивні стилі реалізуються в двох площинах: внутрішній (шляхом об'єднання індивідуально-психологічних параметрів) та зовнішній (шляхом використання людиною різних типів взаємодії із середовищем) [3]. Чітку класифікацію щодо хронології різних напрямів виникнення когнітивних стилів дали Е. Григоренко та Р. Стернберг, виокремивши три позиції: 1) когнітивно-центровану; 2) особистісно-центровану; 3) поведінково-центровану [23]. Ця класифікація подає різні аспекти тлумачення когнітивного стилю ніби на основі систем координат, згідно з якою він знаходяться на межі цих трьох підходів.

Мета статті – розробити та обґрунтувати модель когнітивного стилю як чинника професійної компетентності різних видів діяльності.

Виклад основних положень. Аналізуючи наведені вище погляди стосовно різних аспектів тлумачення когнітивного стилю, розглядаємо когнітивний стиль з погляду еволюції його виникнення, спираючись значною мірою на класифікацію Е. Григоренка та Р. Стернберга, додавши один об'єднувальний підхід, який komponує особистісно-орієнтований та пізнавально-орієнтований аспекти, оскільки сучасні вчені дедалі частіше звертаються до інтегративної взаємодії цих двох поглядів за трактування когнітивного стилю. Виокремлено чотири фо-

куси аналізу певних аспектів когнітивного стилю: когнітивно-центрований, особистісно-центрований, особистісно-когнітивно-центрований та поведінково-центрований.

На підставі аналізу основних підходів до дослідження когнітивного стилю, його значущості у структурі індивідуальності поряд із властивостями темпераменту та інтелектуальними здібностями, а також тлумачення як особистісної predisпозиції успішності різних видів діяльності [7; 8], розроблено модель когнітивного стилю як чинника професійної компетентності різних видів діяльності (див. рис. 1).

Модель розташована на чотиривимірній системі координат, що відображає тлумачення когнітивного стилю з боку чотирьох аспектів: особистісно-центрованого, когнітивно-центрованого, особистісно-когнітивно-центрованого та поведінково-центрованого.

У представленій моделі когнітивний стиль як чинник професійної компетентності розглянуто на двох основних площинах: 1) когнітивний стиль як індивідуально-типологічна властивість; 2) когнітивний стиль як регулятор психічної діяльності. Кожна з площин розташована на різних осях координат.

Площина когнітивного стилю як індивідуально-типологічної властивості особистості представлена на трьох осях, що становлять особистісно-центрований, когнітивно-центрований та особистісно-когнітивно-центрований аспекти.

Когнітивний стиль як індивідуально-типологічна властивість особистості на особистісно-центрованій осі виступає психологічно-детермінованою властивістю, що відображає властивості темпераменту. Темперамент є еволюційно необхідною складовою когнітивних стилів, які формують своєрідність когнітивної підсистеми [9; 10]. Відповідно, когнітивний стиль стосовно цієї осі виконує функцію індивідуального самовираження, оскільки пронизує психобіологічну базу людської індивідуальності. Когнітивно-стильові параметри є залежними від особливостей нервової системи людини, тобто базові характеристики індивідуальності мають прояви в особливостях сприймання та опрацювання інформації. Когнітивні стилі розглядаються невіддільно у структурі індивідуальності, а властивості темпераменту – як детермінанти формування їхніх механізмів. Саме тому, спираючись на вищеведене, розглядаємо індивідуальні властивості темпераменту у контексті функціонування простіших за своєю природою структур (структур нижчого рівня) для когнітивних стилів. Отже, когнітивний стиль є психологічною властивістю індивідуальності, яка залежить від природи темпераменту і корелює з ним, а також є визначальним чинником індивідуальних відмінностей та регулятором поведінки.

Когнітивний стиль як індивідуально-типологічна властивість особистості на когнітивно-центрованій осі виступає організуючою структурою інтелектуальних здібностей оскільки з уваги на позиції Р.Гарднера, С. Мессіка, М. Теслі, Ю. Артамонової, І. Скотнікової, М. Холодної когнітивний стиль розглядається як механізм організації інтелектуальних здібностей, суб'єктивний інструмент організації [13], рівень регуляції інтелектуальної діяльності [2], характеристика інтелектуальної активності [22], стратегія інтелектуальної діяльності [11], характеристика інтелектуальних здібностей [14]. На когнітивно-центрованій осі виокремлюємо інтелектуально-організуючу функцію когнітивного стилю [27]. Розглядаючи зв'язки показників когнітивних стилів та інтелектуальних здібностей, акцентуємо на тому, що когнітивні стилі спрямовують інтелектуальні здібності, характеризують сферу інтелектуальної діяльності та визначають розвиток інтелектуального потенціалу, є організуючими чинниками інтелектуальної діяльності кожної людини.

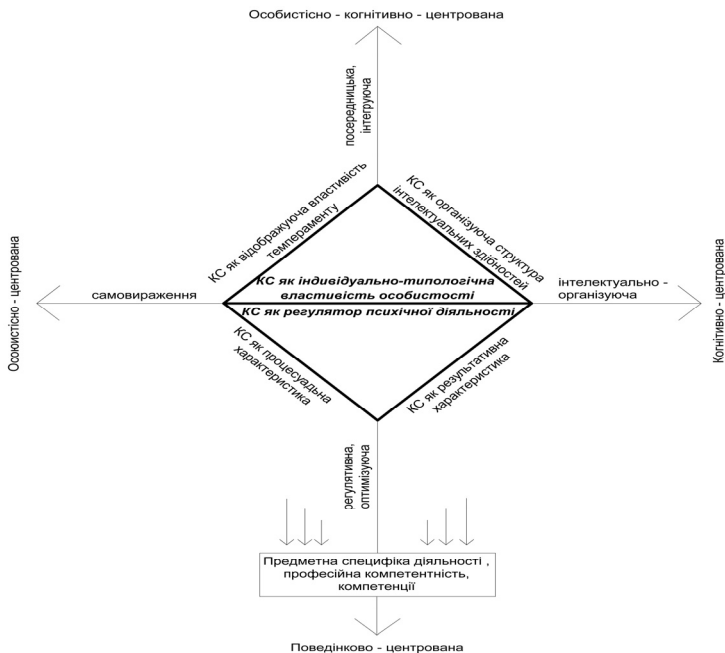

Рис. 1. Теоретична модель когнітивного стилю як чинника професійної компетентності з позиції чотиривимірної системи координат

Оскільки особистісно-когнітивно-центрована вісь є результатом поєднання особистісно-центрованої та когнітивно-центрованої осей, когнітивний стиль як індивідуально-типологічна властивість особистості відображає властивості темпераменту та виступає організуючою структурою інтелектуальних здібностей. Відтак, як зазначив Ю. Черненький, властивості темпераменту та інтелектуальні здібності виступають опосередковано через когнітивний стиль, а не самостійно [16]. Відповідно, когнітивний стиль виконую посередницьку [12] та інтегративну [5; 6; 25] функції.

З огляду на позиції А. Палія, М. Шкуратової, Н. Жбанкової, М. Кожевнікової, І. Григоренка та Р. Стернберга когнітивні стилі поза контекстом індивідуальних властивостей містять неповну інформацію про когнітивний потенціал, та не можуть впливати на результативність діяльності без взаємодії із особистісними рисами. Зважаючи на вищесказане, виокремлюємо площину когнітивного стилю як психологічного регулятора психічної діяльності, що розташована на поведінково-центрованій осі. Когнітивний стиль як процесуальна характеристика, визначає способи діяльності, а як результативна характеристика – успішність та ефективність діяльності. Це узгоджується з результатами досліджень М. Теслі, Т. Серегіної, Ю. Артамонової, Д. Чана, М. Кіртонна, Е. Куулз, Д. Дімова, Н. Аргани, С. Армстронга та інших [1; 2; 10; 13; 18; 19; 20; 21; 24], згідно з якими когнітивний стиль є значущим психологічним регулятором різних сфер професійної діяльності. Саме тому на поведінково-центрованій осі виокремлюємо регулятивну [2; 5; 14] та оптимізуючу [17] функції когнітивного стилю.

З метою ефективного прогнозування успішності кандидата до конкретної професійної діяльності слід дослідити його особливості когнітивно-стильової сфери, а отримані результати зіставити із розробленим психографічним профілем професії. Відтак очевидно, що за умови визначених параметрів когнітивних стилів для конкретної специфіки професійної діяльності, навчальний та тренінговий матеріал слід адаптувати до них. Якщо спиратися на думку, що когнітивний стиль є динамічним утворенням, неефективні когнітивні стилі можна спробувати модифікувати на ефективніші. Когнітивний стиль є проміжною ланкою між індивідуальністю та навколишнім середовищем. Тобто, не зважаючи на те, що володарем стилю завжди є людина, він завжди є способом якоїсь діяльності.

Висновки. Вихідними компонентами моделі виступають *когнітивний стиль як індивідуально-типологічна властивість особистості та регулятор психічної діяльності*, параметри яких є різними для відмінних видів професійної діяльності, а також, *предметна специфіка діяльності*,

професійна компетентність, її складові (компетенції). Когнітивний стиль можна уявити як площину перетину особистості і діяльності [3]. А це означає, що когнітивний стиль реалізуються в двох площинах: внутрішній (будучи індивідуально-типологічною властивістю особистості) та зовнішній (виступаючи регулятором психічної діяльності).

Як бачимо, сформована нами теоретична модель когнітивного стилю як чинника професійної компетентності не може містити окреслений перелік когнітивно-стильових параметрів, оскільки визначати значущі когнітивно-стильові параметри як чинники професійної компетентності необхідно для кожної конкретної специфіки професійної діяльності. Однак, представлена модель свідчить, що когнітивний стиль, як індивідуальна властивість психічної діяльності, будучи виявом особистісної організації та формою інтелектуальної активності, є вагомим психологічним регулятором і чинником успішності різних видів діяльності та має однакову схему впливу на професійну компетентність будь-якої діяльності.

На основі аналізу досліджень когнітивних стилів у структурі психічних властивостей встановлено, що когнітивні стилі, здійснюючи регулятивне забезпечення психічної активності індивідуальності, виявляються як механізм сполучення властивостей темпераменту та інтелектуальних здібностей. Отже, когнітивний стиль є індивідуальною властивістю яка, включаючи взаємодію особистісної та пізнавальної складових, виступає вагомим психологічним чинником професійної діяльності. Отож, трактування когнітивного стилю як чинника професійної компетентності поза контекстом інших індивідуально-типологічних властивостей, зокрема властивостей темпераменту та інтелектуальних здібностей, вважаємо не доцільним.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у визначенні оптимальних для різних видів професійної діяльності когнітивних стилів, що дасть змогу оптимізувати професійний відбір та професійно орієнтоване навчання.

---

1. Арганы Н.Ф. Когнитивно-стилевая дифференциация обучения как условие развития профессиональной компетентности будущего специалиста: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Нина Федоровна Арганы. – Иркутск, 2006. – 164 с.

2. Артамонова Ю.Г. Специфика когнитивных стилей психологов-консультантов на разных уровнях профессионализации: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Юлия Геннадьевна Артамонова. – М., 2006. – 227 с.

3. Жердецька Л.Л. Когнітивний стиль як чинник професійного становлення майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.Л. Жердецька. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.

4. Морозова И.С. Когнитивный стиль и стратегии решения познавательных задач / И.С. Морозова // Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов; под ред. М.М. Горбатовой, А.В. Серого, М.С. Яницкого. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2002. – С. 20–30.
5. Палій А.А. Когнітивно-стильові детермінанти індивідуальності / А.А. Палій // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – 2011. – Вип. 11. – С. 584–595.
6. Пісоцький О.П. Когнітивний стиль як чинник розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього практичного психолога: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Олександр Петрович Пісоцький. – К., 2008. – 247 с.
7. Попова М.І. Особливості психодинамічних властивостей телефонних консультантів з різними когнітивними стилями / М.І. Попова // Освіта регіону. – 2011. – № 3. – С. 395–399.
8. Попова М.І. Типологія операціональних здібностей телефонних консультантів / М.І. Попова // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України; за ред. С.Д. Максименк. – 2011. – Т. XIII, част. 4. – С. 281–290
9. Русалов В.М. Темперамент и своеобразие когнитивной системы личности / В.М. Русалов, С.Е. Парилис // Психологический журнал. – 1991. – Том 12. – № 1. – С. 118–123.
10. Серегина Т.Н. Черты личности и когнитивный стиль: взаимодействие и роль в успешности обучения: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Татьяна Николаевна Серегина. – Краснодар, 2001. – 149 с.
11. Скотникова И.Г. Когнитивные стили и стратегия решения познавательных задач / И.Г. Скотникова // Стиль человека: психологический анализ; под ред. А.В. Либина. – М.: Смысл, 1998. – С. 64–78.
12. Стиль человека: психологический анализ / под. общ. ред. А. Либина. – М.: Смысл, 1998. – 310 с.
13. Тесля М.А. Структура и динамика интеллектуальных способностей и когнитивных стилей в учебной и профессиональной деятельности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Мария Александровна Тесля. – М., 2005. – 213 с.
14. Холодная М.А. Когнитивные стили: парадигма «других» интеллектуальных способностей / М.А. Холодная // Стиль человека: психологический анализ; под ред. А.В. Либина. – М.: Смысл, 1998. – С. 52–63.
15. Черненко Ю.П. Вплив когнітивного стилю вчителя на міжособистісні конфлікти з учнями: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Юрій Петрович Черненко. – К., 1999. – 201 с.
16. Черненко Ю.П. Стильова сфера особистості / Ю.П. Черненко // Практична психологія і соціальна робота. – 1999. – № 2. – С. 4–7.
17. Шкуратова И.П. Стилевой подход к исследованию личности: проблемы и перспективы / И.П. Шкуратова // Индивидуальные и стилевые особенности личности. – Ростов-на-Дону: ЮРГИ, 2002. – С. 29–45.
18. Armstrong S.J. Cognitive style and dyadic Interaction: A study of supervisors and subordinates engaged in working relationships / S.J. Armstrong. – England: University of Leeds, 1999.
19. Chan D. Cognitive misfit of problem-solving style at work: a facet of person-organization fit / D. Chan // Organizational behavior and human decision processes. – 1996. – V. 68. – № 3. – P. 194–207.

20. Cools E. Cognitive styles in business and management: a revive of development over the past two decades / Eva Cools // Vlerick leuven gent working paper series. – 2009. – № 2. – P. 2 – 47.

21. Dimov D. From opportunity insight to opportunity intention: The importance of person-situation learning match / D. Dimov // Entrepreneurship Theory & Practice. – 2007. – V. 31. – № 4. – P. 561–583.

22. Gardner R.W. Cognitive control: A study of individual consistencies in cognitive behavior / [R.W. Gardner, P. S. Holzmah, B.S. Klein eds] // Psychological issues. – 1959. – V. 1. – № 4. – P. 1–117.

23. Grigorenko E.L. Thinking styles / E.L. Grigorenko, R.J. Sternberg // International handbook of personality and intelligence; In D. Saklofske, M. Zeidner. – New York: Plenum, 1995. – P. 205–230.

24. Kirton M.J. Adapters and Innovators: Styles of creativity and problem solving / M.J. Kirton. – USA.: Routledge, 1989. – 234 p.

25. Kostlin-Gloger G. Sozialisation und cognitive stile / G. Kostlin-Glodger. – Weinheim: Beltz 1974. – 232 p.

26. Kozhevnikov M. Cognitive styles in the context of modern psychology: Towardan integrated framework of cognitive style / M. Kozhevnikov // Psychological bulletin. – 2007. – V. 133. – №. 3. – P. 464–481.

27. Witkin H.A. Field dependence and interpersonal behavior / H.A. Witkin, D.R. Goodenough // Psychological bulletin. – 1978. – V. 84. – № 4. – P. 661–689.

Попова М.И. Теоретическая модель когнитивного стиля как фактора профессиональной компетентности

На основе анализа современных исследований когнитивного стиля разработана модель когнитивного стиля как фактора профессиональной компетентности различных видов деятельности. Когнитивный стиль рассмотрен в двух основных плоскостях: как индивидуально-типологическое свойство и как регулятор деятельности в четырехмерной системе координат, отражающий толкования когнитивного стиля в личностно-центрированом, когнитивно-центрированом, личностно-когнитивно-центрированом и поведенчески-центрированом аспектах.

Ключевые слова: когнитивный стиль, свойства темперамента, интеллектуальные способности, профессиональная компетентность.

Popova M.I. Theoretical model of a cognitive style as a factor of professional competence

The model of cognitive style as a factor in the professional competence of different activities is developed on the bases of the analysis of the current research in cognitive style. Cognitive style as a factor of professional competence is considered in two main areas: as an individual and typological feature and as a regulator of the activity in the four-dimensional coordinate system that reflects the interpretation of the cognitive style from the perspective of an individual-centered, cognitive-centered, individual-cognitive-centered and cognitive-behavioral-centered aspects.

Key words: cognitive style, characteristics of temperament, intellectual abilities, professional competence.